

О.В. Россошанська

ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Представлено модель системи економічної безпеки інноваційного проектно-орієнтованого підприємства (ІПОП), в основу якої покладено удосконалену модель економічної системної тетради. Доведено доцільність виконання функції оцінювання рівня економічної безпеки підприємства окремою службою оцінювання. Встановлено її місце в системі економічної безпеки підприємства. Виявлені нові об'єкти оцінювання для ІПОП. Сформульовані вимоги до компонентів компетентнісного світогляду управлінців службами ІПОП. Рис. 9, табл. 5, дж. 65.

Ключові слова: служба оцінювання, компоненти діяльності, світоглядні метрики, компетентнісний підхід

JEL J28, C81, D04

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Світова криза останніх десятиріч, глобалізація усіх процесів життєдіяльності в умовах постійного збільшення турбулентності та нестабільності, поява революційних інновацій, жорстка ринкова конкуренція породили появу великої кількості глобальних та регіональних загроз і ризиків для економічної безпеки як особистостей, підприємств, так і регіонів, країн і цілих континентів. Сьогодні сучасну економіку характеризують різноманітними індикативними термінами як глобальну, відкриту, сітьову, креативну, інноваційну, інформаційну, проектну, економіку знань, а суспільство - як суспільство ризику, суспільство без гарантій, в якому захищеність знижується по мірі постійного зростання небезпеки [1, с.165]. В таких умовах різко зростає роль процесів оцінювання економічної безпеки підприємств як джерела інформації для прийняття адекватних управлінських рішень, як стратегічного, так і тактичного напрямку в ситуаціях недовизначеності та конфліктного розвитку [2, 3, 4]. Але підприємства зіштовхуються зі складністю визначення рівня економічної безпеки з причин відсутності надійного та адекватного ситуації, що склалася, інструментарію оцінювання, який дає повне, системне уявлення про неї [5]. В першу чергу, це пов'язано з існуючими розбіжностями між визначенням категорії «економічна безпека». Особливо гостро це відчувають підприємства, які мають найбільшу перспективу успішного функціонування та розвитку в нових умовах економіки знань – інноваційні проектно орієнтовані (ІПОП) [6].

Такий стан, в першу чергу, пов'язаний з проблемами в методології оцінювання економічної безпеки як феномену, яка, на думку переважної кількості вчених-безпекознавців, перебуває на початковій стадії розроблення і потребує системного вирішення у взаємозв'язку з вирішенням інших проблем економічної науки, які викликані кризовим станом, що склався в світовій економіці [7, 8].

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, і виділення невирішених раніше частин. На сьогодні в економічній безпеці суб'єктів господарювання як економічній науці накопичено достатньо багато наукових фактів. Вони отримані в рамках напрямків та теоретичних концепцій, які базуються на різних методологічних передумовах. Вони стосуються феномену безпеки [9] та економічної безпеки підприємств [10],

формування систем економічної безпеки [11] та систем забезпечення економічної безпеки підприємств [12], її складових [13], особливостей впливу загроз та шляхів їх уникнення [14], діагностування та оцінювання економічної безпеки [15] та інш. Превалююча більшість цих фактів отримана на моделях підприємств, які використовувались у межах неокласичної економічної теорії або нової інституційної економічної теорії фірми [16]. Але такі моделі виявили неадекватність опису діяльності сучасних підприємств [17]. І як наслідок, наявні знання щодо оцінювання економічної безпеки підприємств не представляють службам безпеки надійної основи для результативних дій щодо забезпечення безпеки ІПОП [18]. Це вимагає, спираючись на існуючі наукові факти, положення загальнонаукової теорії оцінювання та нові системні моделі підприємства, продовжити розв'язання методологічних та теоретичних проблем наукового напрямку оцінювання економічної безпеки, які з'явилися з причини зміни зовнішніх умов діяльності ІПОП в економіці знань.

Крім того залишається неоднозначною відповідь на запитання відносно того, а хто повинен займатися організацією та проведенням оцінювання економічної безпеки підприємства як цілісного утворення. Аналіз кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери захисту господарської діяльності підприємств, установ та організацій [19] довів наступне (табл. 1). Тільки у восьми з вісімнадцяти посад у завданнях та обов'язках присутні терміни з коренем «оцін».

Таблиця 1

Перелік посад сфери захисту, у кваліфікаційних характеристиках яких використовуються терміни з коренем «оцін»

№	Посада	Завдання та обов'язки	Повинен знати
Керівники (чотири посади)			
1	підрозділу (служби, управління, департаменту) з безпеки (фінансово-економічної та інформаційної)		Порядок організації, проведення оцінки рівня фінансово-економічної та інформаційної безпеки
2	підрозділу з охорони та безпеки (фізичної та майнової)	Керує роботою з професійної підготовки й оцінювання діяльності підлеглих	
Професіонали (сім посад)			
1	з фінансово-економічної безпеки	Сприяє здійсненню інформаційно-аналітичного забезпечення щодо оцінки рівня загроз з фінансово-економічної безпеки підприємства	Порядок організації, проведення оцінки рівня фінансово-економічної безпеки
2	з інтелектуальної власності	Виконує функції, пов'язані з процесом оцінювання науково-дослідних та дослідницьких розробок щодо їх реального внеску у відповідні розробки. Здійснює оціночну процедуру та складає звіт про оцінку щодо визначення вартості прав інтелектуальної власності	

3	із організації інформаційної безпеки	Оцінює загрози інформаційній безпеці об'єкта захисту.	Методику оцінювання ризиків та складові системного підходу... Методи та засоби побудови експертних систем оцінювання рівня інформаційної безпеки
4	з охоронної діяльності та безпеки	Здійснює роботу з оцінювання діяльності підлеглих працівників	
5	Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки	Оцінює стан і рівень фінансово-економічної безпеки свого підприємства, партнерів і конкурентів. Організує проведення оцінювання стану безпеки, надійності та рівня: економічного стану підприємства, потенційних партнерів, стратегії діяльності конкурентів, максимально повного інформаційного забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства з метою мінімізації внутрішніх та зовнішніх загроз. Розробляє аналітичні документи, за якими здійснюється оцінка стану та надійності пропозицій щодо діяльності підприємства. Бере участь в проведенні експертної оцінки отриманої інформації	Технології, форми та методи оцінки небезпек, загроз і ризиків, та критеріїв оцінювання рівня та стану економічної безпеки підприємства. Порядок організації, проведення оцінки рівня фінансово-економічної безпеки.
Фахівці (сім посад)			
1	З фінансово-економічної безпеки	Сприяє здійсненню інформаційно-аналітичного забезпечення щодо оцінки рівня загроз фінансово-економічної безпеки підприємству	Порядок організації та проведення контролю оцінки та стану економічної безпеки

При цьому тільки у одній посаді (аналітика з питань фінансово-економічної безпеки) присутні завдання з організації проведення та реалізації проведення оцінювання стану і рівня фінансово-економічної безпеки та економічного стану свого підприємства як цілісного утворення. І тільки до чотирьох посад висуваються вимоги «повинен знати» щодо порядку організації, проведення оцінки рівня фінансово-економічної та інформаційної безпеки (одного керівника (підрозділу з безпеки), двох професіоналів (з фінансово-економічної безпеки та аналітика з питань фінансово-економічної безпеки) та одного фахівця (з фінансово-економічної безпеки)).

На практиці ситуація ще більш гірша. Аналіз більш ніж п'ятнадцяти проектів положень про служби безпеки та економічної безпеки [20, 21, 22, 23 та ін.] та посадових інструкцій начальника служби безпеки [24, 25, 26, та ін.] довів, що в них відсутні завдання та функції (посадові обов'язки), які пов'язані з оцінюванням економічної безпеки підприємства та оцінюванням взагалі (крім поодиноких випадків оцінювання лояльності та діяльності підлеглих).

Ці та інші питання в сукупності складають актуальну наукову проблему відсутності теоретичних та верифікованих знань щодо методології оцінювання економічної безпеки ІПОП.

Формулювання мети статті. Це і зумовило вибір мети даного дослідження, яка полягає у розкритті міждисциплінарного, цілісного розуміння таких категорій, як «формування», «система», «оцінювання», та, на цій основі, з'ясувати місце та зв'язки системи оцінювання в системно представленій моделі економічної безпеки ІПОП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз паспорту спеціальності 21.04.02.«Економічна безпека суб'єктів господарчої діяльності» та графічних моделей його представлення, які дають цілісне уявлення про сутність спеціальності як сфери економічної науки через розуміння взаємозалежності категорій, які використовуються в паспорті [27], доводить, що категорія «формування» в ній не використовується до жодного об'єкту дослідження. Незважаючи на це, сьогодні все частіше вона з'являється як в назвах наукових публікацій (наприклад, [11,12, 28]), так і в назвах дисертаційних досліджень (наприклад, [29, 30, 31]). Але дефініції цієї категорії з позиції змісту дослідження не наводяться.

Складність виопрацювання дефініцій для категорій робить доцільним зробити це через перерахування більш змістовно визначених слів-синонімів та слів-антонімів до категорії «формування». Найбільш часто до першої групи відносять: вибудовування, генерування, комплектування, налагодження, створювання, утворювання, породження, розгортання, народження, збивання, з'єднання, створення, складання, будівництво, влаштування, формування, а до другої - роз'єднання, розформування, знищення.

Входячи з завдання дослідження, наведемо дефініцію словосполучення «формування системи». Це потребує розуміння того, як коректно застосовувати термін «система». У другій половині XVII століття абатом Де Кондільяком була написана перша фундаментальна праця про системи – «Трактат про системи». Тоді термін «система» ніколи не застосовували до речей або об'єктів. Він вживався виключно по відношенню до знань [32, с. 231]. Базуючись на цьому, визначимо **«формування системи»** як діяльність з трансферу знань особистості (-ей) у ідеалізований об'єкт (системну модель), представлений у знаковій формі (текст, схема, графік, їх поєднання та інш.), який можна вибудовувати у вигляді штучного функціонуючого об'єкту реального світу, використання якого принесе цінність особам, для яких він створюється.

Це визначення повністю відповідає розумінню того, що термін система треба застосовувати для знань, тобто відповідає первинному розумінню використання терміну «система».

Як бачимо, з наведеного визначення первинним результатом формування є створення системної моделі у знаковій формі. Суть системного підходу полягає у тому, що одночасно розглядаються три системи: система, яка побудована для пошуку шляхів та заходів, спрямованих на вирішення складної проблемної ситуації; система в якій виникла ця ситуація та яка споживає продукт першої системи (надсистема); а також системи, які розкривають сутність компонентів першої системи (підсистеми) [33, с.20]. В нашому випадку надсистемою виступає середовище діяльності підприємства. Саме там виникають для підприємства як цілісного утворення причини активізації його діяльності. Саме там споживається продукція підприємства як результат активізації діяльності. Тоді системою повинно виступати підприємство, а підсистемами – системи, які розкривають сутність компонентів моделі підприємства.

В якості графічного шаблону ідеалізованого об'єкту будемо використовувати чотирьох-елементну модель системи, яка успішно використовується вже більше 15-ти років в системній практиці не тільки автора, но і наукової школи, до якої себе відносить автор цієї статті [34]. На рис. 1 ця модель «вмонтована» у надсистему. Підкреслимо, що в моделі системи існує зворотній зв'язок, який є суттєвою ознакою будь-якої моделі, яка побудована в рамках системного підходу.

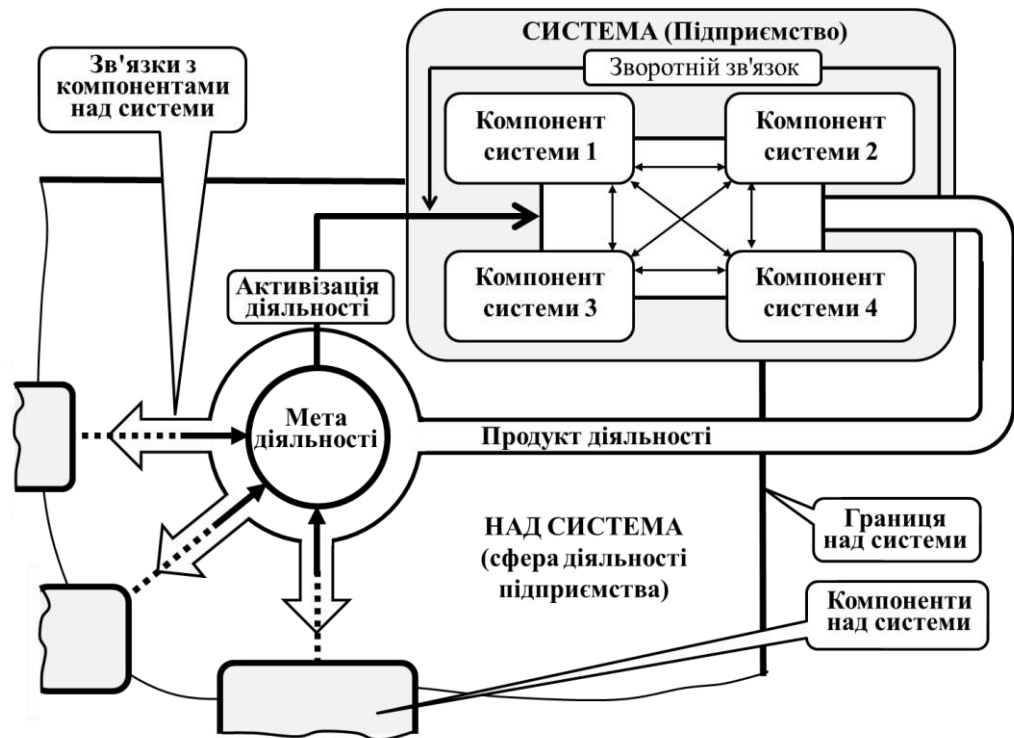

Рис. 1 Шаблон ідеалізованого об'єкту для системного трансферу знань.

Трансфер знань передбачає, в першу чергу, визначення сутності компонентів системи, мети її діяльності та продукту діяльності. На сьогодні, незалежно від специфіки діяльності підприємства (мети та продукції), найбільш доцільно для визначення базових компонентів моделі використати системно-інтеграційну теорію підприємства [35], яка розроблена в межах нової теорії економічних систем та базується на системній парадигмі, запропонованій наприкінці ХХ ст. Я. Корнаї [36]. В рамках цієї теорії розглядається модель функціонування підприємства у вигляді економічної тетради «об'єкт-процес-проект-середовище», взаємодія між підсистемами (компонентами) якої, в першу чергу, пов'язана із забезпеченням балансу просторово-часового та енергетичного ресурсів. З позиції особливостей ІПОП в роботі [37] ця модель була розвинута шляхом додавання додаткових зв'язків між підсистемами «об'єкт-процес» та «проект-середовище», які характеризують відповідно діяльність підприємства із зростання та розвитку (рис. 2). Саме при реалізації цих видів діяльності виникають основні питання відносно економічної безпеки ІПОП [38].

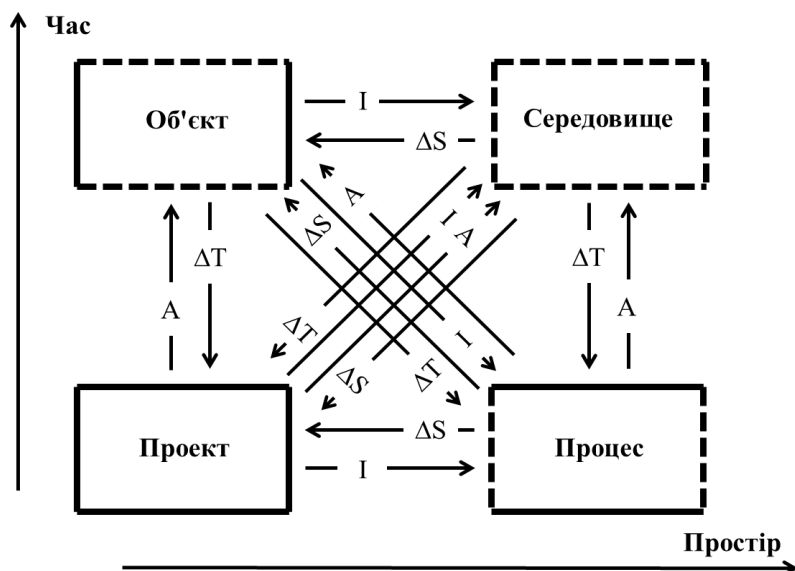

Рис. 2. Економічна системна тетрада з додатковими зв'язками [37]

«Вмонтуємо» модель на рис. 2 у шаблон на рис. 1, в якому зворотній зв'язок існує між вхідним (цільовим) потоком та вихідним (продуктовим). Призначення цього зв'язку – оцінювання показників (індикаторів) вихідного потоку діяльності за критеріями та показниками, які містять вхідний потік. Тобто, процеси оцінювання економічної безпеки підприємств як джерела інформації для прийняття адекватних управлінських рішень відносно діяльності підприємства повинні реалізовуватись саме на цьому зв'язку. А з урахуванням того, що «зворотній зв'язок визначається як системний процес, який реалізує порівняння критеріїв та виходів» [39], його також треба представити у вигляді системної моделі (рис. 3).

Рис. 3. Системна модель оцінювання економічної безпеки ІПОП
 “Управління проектами та розвиток виробництва”, 2015, №4(56)

Подальше розкриття сутності компонентів системи оцінювання економічної безпеки неможливо без розуміння того, хто повинен займатися цією діяльністю і чому. Для цього потрібно визначитись з поняттям системи економічної безпеки, виходячи з наведених вище системних моделей.

Сьогодні існує дуже багато дефініцій цього терміну. В даному дослідженні під системною економічної безпеки підприємства розглядається цільова ідеалізована модель побудована суб'єктом, поява та прояв якої обумовлені наявністю зовнішніх та внутрішніх загроз, які пов'язані з діяльністю з виробництва зовні необхідного продукту/послуги (який споживається надсистемою). Така модель використовується для пошуку інструментарію забезпечення безперервної діяльності з функціонування, зростання та розвитку підприємства, безперервної реалізації процесів виробництва, розподілу, обміну та споживання. Мета такої системи – не допустити розриву діяльності.

Змістовно наведене визначення підходить для ІПОП, але з певними уточненнями. Зовні необхідний продукт у таких підприємствах є інноваційним. Тому система повинна мати елемент, який відповідає за інноваційний розвиток. Зростання та розвиток є результатом упровадження інновацій в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз. А головним джерелом загроз, згідно з наведеним у [6] визначенням економічної безпеки ІПОП, виступають працівники, до яких треба віднести не тільки працівників-новаторів як центральних суб'єктів діяльності таких підприємств, але й усіх інших працівників. Такий підхід щодо джерела загроз повністю корелюється зі статистичними даними щодо безпеки підприємств. Так, за даними роботи [40, с.8] «81,7% загроз здійснюється або самими співробітниками організацій, або при їх прямій та опосередкованій участі (внутрішні загрози); 17,3% загроз – зовнішні загрози або карні дії; 1,0% загроз – загрози з боку випадкових осіб».

Згідно з даними порталу інформаційної безпеки Content Security [41], внутрішні і зовнішні загрози розподілились так:

- розголошення (зайва балакучість співробітників) - 32%;
- несанкціонований доступ шляхом підкупу і співпраці з конкурентами або злочинними угрупованнями - 24%;
- відсутність на підприємстві належного контролю і жорстоких умов забезпечення інформаційної безпеки - 14%;
- традиційний обмін виробничим досвідом - 12%;
- безконтрольне використання інформаційних систем - 10%;
- наявність передумов виникнення серед співробітників конфліктних ситуацій, пов'язаних з відсутністю високої трудової дисципліни, психологічною несумісністю, випадковим підбором кадрів, слабкою роботою кадрів по об'єднанню колективу - 8%.

Вражаючою є інформація відносно збитків у банківській сфері США, в якій 95% збитків утворюється при безпосередній участі персоналу банків, і тільки 5% за рахунок дій клієнтів та інших осіб [42].

Як бачимо, найбільш актуальними і значимими виявляються загрози, джерелом яких виступають співробітники компаній.

Враховуючи, що в ІПОП працівники-новатори працюють на будь-якому робочому місці, треба перейти до іншої класифікації працівників, а саме до класифікації за принципом приналежності до виконання конкретного загальноекономічного процесу для отримання загальних результатів діяльності (функціонування, зростання, розвитку). З цієї точки зору, всіх працівників можна розглядати як тих, хто реалізує функціонування та забезпечує безперервність зростання та розвитку, мінімізуючи часові та інші ресурсні витрати. Частина з них виконує управлінські функції.

Виходячи з цих міркувань та використовуючи чотириох-елементну модель представлення системи, пропонується модель системи економічної безпеки для ІПОП у наступному вигляді (рис. 4). Проаналізуємо цю модель разом з моделлю функціонування підприємства у вигляді економічної тетради (рис. 2).

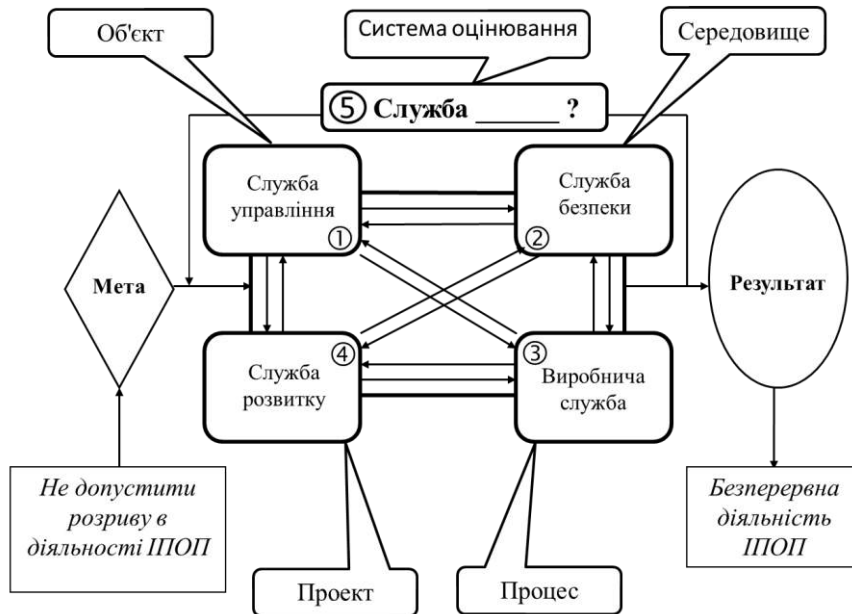

Рис. 4. Концептуальна модель системи економічної безпеки ІПОП

Аналіз показує, що однозначно існує явний змістовний зв'язок між елементами моделей: об'єктом та службою управління, процесом та виробничою службою, а також між проектом та службою розвитку. Тоді залишається тільки два елементи (середовище та служба безпеки), зв'язок між якими попередньо сприймається не таким однозначним та явним. Але якщо порівняти мету діяльності служби безпеки – забезпечення безперервності функціонування зростання та розвитку підприємства (на відміну, наприклад, від широко розповсюджені «забезпечення захисту економічних інтересів» [43]), з особливостями середовища, то такий зв'язок стає явним. Згідно з моделлю [44], середовище відповідає за реалізацію процесу споживання продуктів діяльності підприємства.

З позиції системності це та функція, яка визначає необхідність існування того чи іншого підприємства. Якщо його продукція не потрібна ззовні, то не потрібне й підприємство.

Середовище не визначене в часі та просторі. Саме це дає можливість не тільки задовольняти сьгоднішні потреби споживачів, а й знаходити нових та виявляти нові потреби, які постійно з'являються у споживачів. Тобто середовище дає можливість (а не забезпечує) зростати та розвиватися.

Властивості середовища такі, що воно намагається збільшувати однорідність і часу, і простору. А однорідність – це така ідеальна ситуація, коли немає джерел появи загроз економічній безпеці. Таких ситуацій практично не буває. Але важливим є вектор руху в цьому напрямку. Саме завдяки цим властивостям середовище намагається гомогенізувати час у елементі «об'єкт» та простір у елементі «процес». Виходячи з наведених суджень, можна

стверджувати, що існує змістовний зв'язок між елементами середовища та службою безпеки.

Розглянемо середовище з іншої, не економічної метрики, як комунікаційний простір. З цих позицій кожний співробітник не має ані часових, ані просторових перешкод для спілкування з будь якою особою. Саме це стало причиною того, що для сучасних компаній у інформаційну епоху різко зростає роль кібербезпеки, в якій співробітники стають головним джерелом атаки. За даними щорічних досліджень компанії Ернст энд Янг в галузі інформаційної безпеки, 56% респондентів відмічають, що джерелами атак, в першу чергу, є співробітники [45]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що основним об'єктом діяльності служб безпеки підприємств є зовнішнє та внутрішнє середовище життєдіяльності співробітників підприємства.

З наведених вище суджень не можна отримати відповіді на раніше поставлені запитання відносно оцінювання економічної безпеки підприємства в цілому. Традиційне бачення того, що цим повинна займатися служба безпеки не відповідає змісту моделі (рис. 4) та висновку відносно середовища життєдіяльності співробітників. Некоректність покладання функції цілісного оцінювання на службу безпеки також підтверджується змістом структури будь-якої конкретної діяльності, яка містить предметно-практичні (матеріальні) та пізнавальні дії, акти цілепокладання, комунікації та оцінки [46, с.13, 25]. Системно їх можна представити у вигляді моделі (рис. 5).

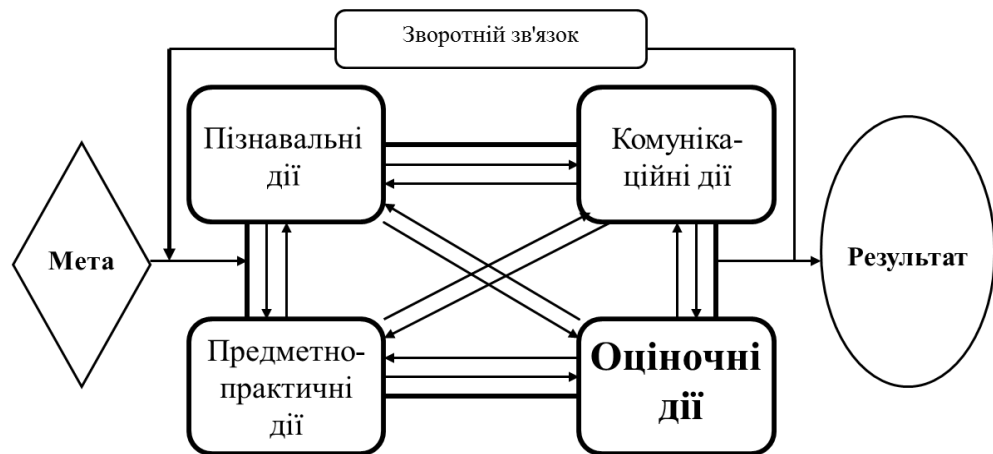

Рис. 5. Системна модель діяльності як сукупності дій

При такій позиції оціночні дії будуть виконувати кожна з перерахованих в моделі (рис. 4) служб, включаючи і службу безпеки. Але, вони будуть торкатися тієї діяльності, яка пов'язана зі змістом компонентів системної економічної тетради. Тому доцільно більш детально розглянути особливості діяльності служби безпеки ІПОП з метою розуміння того, що саме вона повинна оцінювати. По-перше, служба повинна виконувати традиційні функції, як і для будь-якого суб'єкта господарювання. При цьому працівники служби виконують оцінювання як компонент будь-якої діяльності при реалізації забезпечення оперативної економічної безпеки. Крім того, вона повинна також виконувати і специфічні функції, які враховують особливості ІПОП. Для більш чіткого розуміння появи нових додаткових функцій оцінювання розглянемо безпеку ІПОП у різних часових метриках оцінювання (рис. 6).

№	Часова метрика безпеки	Метрика результату діяльності	Спосіб оцінювання	
			Традиційного суб'єкта господарювання	Інноваційного проектно-орієнтованого підприємства
1	Оперативна економічна безпека (сьогодні на сьогодні)	Фунціонування	Традиційно побудована служба безпеки, існуючі методи та інструменти оцінювання	
2	Тактична економічна безпека (сьогодні на завтра)	Зростання	Практично не оцінювалась	Додаткові функції оцінювання з використанням нових методів та інструментів
3	Стратегічна економічна безпека (сьогодні для майбутнього)	Розвиток		

Рис. 6. Метрики діяльності служби безпеки

Як бачимо, для ІПОП нові методи та інструменти оцінювання, у першу чергу, необхідні для забезпечення стратегічної економічної безпеки, яка визначає результати його розвитку. Це пов'язано з тим, що впровадження інновацій шляхом реалізації проектів дає результат тільки через деякий період часу. Цей період значно більший, порівняно, наприклад, з періодом від упровадження нового обладнання. Таку ситуацію можна віднести до зростання. Саме цим можна пояснити значно більшу долю фінансування, яка витрачається для придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (62,3%) інноваційно-активними підприємствами, порівняно з аналогічними витратами на придбання внутрішніх та зовнішніх НДР (19,8%); зовнішніх знань (4,9%); навчання та підготовку персоналу (18,3%); ринкові запровадження інновацій (5,8%) підприємств [47 с. 104]. Таку діяльність з позиції економічної безпеки згідно з кваліфікаційними характеристиками повинні виконувати професіонал з інтелектуальної власності та аналітик з питань фінансово-економічної безпеки (див. табл. 1). А на оцінку безпеки процесів розвитку зусилля служби безпеки функціонально не спрямовані. Тому цілісну оцінку економічної безпеки підприємства, і в першу чергу, стратегічної, треба розглядати як окрему функцію оцінювання.

В деяких структурах служби безпеки існує окрема служба аналізу [48,49]. Основні функції цієї служби полягають в наступному:

- аналіз інформації, що надходить, про усі дії, здатні дестабілізувати роботу підприємства та розробка рекомендацій керівникові служби безпеки і директорові підприємства про можливі дії для локалізації наслідків і мінімізації втрат;
- аналіз інформації, що надходить, про методи роботи служб безпеки підприємств і про нові розробки у сфері безпеки, розвідки й охорони, розробка рекомендацій про шляхи розвитку безпеки власного підприємства та прогнозування тенденцій у сфері економічного шпигунства;
- спільно з керівниками інших служб проведення розробок спеціальних операцій та аналіз їх результатів і впливу на стабільність підприємства.

Як бачимо, ця служба обслуговує діяльність із забезпечення оперативної безпеки.

Для виявлення того, для яких аспектів і компонентів діяльності служби підприємства, яка буде займатися оцінкою процесів розвитку, потрібно розробляти нові методи та інструменти, представимо ІПОП у вигляді матричної моделі (рис. 7).

Типи дій	Об'єкти, які підлягають оцінюванню			
	Матеріальні			Нематеріальні
	Речові	Енергетичні	Інформація	Співробітники
S	Традиційні об'єкти оцінювання			Додаткові об'єкти оцінювання
En				
I				

Рис. 7. Матрична модель ІПОП з позиції метрики оцінювання

У першому стовпчику позначено основні компоненти, які використовуються в будь-якому процесі перетворення. Це матеріальні *S*, енергетичні *En* та інформаційні типи цілеспрямованої дії *I* на людей, технічні системи та оточення [50, с.33]. У рядку – ті об'єкти, які підлягають оцінюванню: матеріальні, енергетичні, інформація та співробітники. Причому співробітників слід розглядати у двох аспектах одночасно: як матеріальні живі об'єкти, які традиційно захищають співробітники відділів охорони служби безпеки, так і як нематеріальні об'єкти, які мають відповідні знання. Знання як те, що неможливо формалізувати і перевести в ранг матеріальних носіїв інформації.

Як бачимо, у моделі виділена нова зона діяльності ІПОП, яка стає додатковими об'єктами для оцінювання. І для ІПОП таке оцінювання стає головним пріоритетом. Незважаючи на наявність дисертаційних досліджень, в яких розглядалися питання оцінки стратегічної економічної безпеки [15] та питання економічної безпеки інноваційно-активних підприємств [51], сутність виділених додаткових функцій та елементів оцінювання принципово відрізняються від розглянутих в зазначених роботах. Автоматично ці об'єкти стають додатковими і для служби безпеки. А діяльність з цими об'єктами служба безпеки реалізує, виходячи зі своїх функціональних обов'язків.

Сформулюємо основні особливості діяльності додаткових об'єктів. Зведемо їх у таблицю разом з параметрами для традиційних об'єктів оцінювання (табл. 2).

Ці особливості діяльності з новими для служби безпеки об'єктами повністю корелюють з поняттям сукупного віртуального економічного процесу (*V*-процес), в якому реалізується одна з головних властивостей – властивість конгломеративності поглинання одного економічного процесу іншим [52, розділ 1.2]. У термінах нашої роботи це відповідає принципу цілісності.

Для переходу від теоретичного опису особливостей роботи служби безпеки до практичних процедур скористаємося класифікацією процесів для економічного *V*-процесу. Для цього кожному процесу класифікації поставимо у відповідність елемент моделі (рис. 4), який повинен займатися цим процесом:

- 1) основні процеси, які складають ядро *V*-процесу (виробнича служба);
- 2) допоміжні процеси, які своїм функціонуванням підтримують основний процес (служба розвитку);

3) процеси, які виконують функції життєзабезпечення і непрямо пов'язані з V-процесом (служба управління);

4) процеси, які перешкоджають реалізації V-процесу (служба безпеки).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз значень параметрів традиційних і нових об'єктів оцінювання

№	Параметр	Традиційні об'єкти	Нові об'єкти
1	Головний принцип діяльності	Закритість	Відкритість
2	Підходи до діяльності	Реактивні та проактивні	Інтерактивні
3	Втрати	Відновлювальні	Невідновлювальні
4	Критерії оцінки	Чітко детерміновані	Нечіткі, динамічні
5	Прийняття рішень	Раціональні на короткому відрізку часу	Раціональні з позиції стратегії розвитку
6	Мислення	Конвергентне, яке сходиться	Дивергентне, яке розходиться
7	Порушення встановлених правил	Виключення	Норма
8	Антагонізм ключовими споживачами	Виключення	Норма
9	Швидкість змін	Темпи змін корелюються з ринковими темпами	Темпи змін перевищують ринкові темпи
10	Часові ресурси	Визначаються необхідністю виконання приписів для того, щоб отримати швидку відповідь	Додатково додається для обмірковування, щоб задати правильне запитання
11	Контролюється	Дії персоналу	Мотивація персоналу, у першу чергу, під час відбору
12	Філософія організаційної культури	Формулювання чітких правил	Творче руйнування
13	Персонал	Однорідний	Неоднорідний

Як бачимо, кожний із цих процесів реалізується відповідними службами, які зазначені в дужках і є елементами запропонованої моделі системи економічної безпеки ІПОП. Це є одним із підтверджень того, що запропонована модель не має протиріччя з відомими представленими в наукових працях іншими сучасними моделями, зокрема, моделями віртуального економічного процесу. Але, запропонована нами модель має суттєву відмінну ознаку. В ній виділено окремо компонент, який повинен займатися цілісним оцінюванням економічної безпеки підприємства.

Зазначені умови діяльності потребують виявлення відмінних ознак елементів діяльності. Саме вони будуть визначати сутність нових методів та інструментів. У табл. 3 наведено порівняння основних елементів діяльності [53]. Її застосування дає можливість на методологічному рівні достатньо повно представити картину відмінностей, які потрібно враховувати при оцінюванні економічної безпеки традиційних та нових об'єктів.

Для подальшого аналізу інформації, яка наведена в таблиці, розглянемо базові категорії, які використовуються для класифікації та оцінки діяльності особи. Це категорії «кваліфікація», «компетенція», «компетентність». Вони

сьогодні знаходять дуже широке застосування в різних сферах життєдіяльності, починаючи з освіти й закінчуючи державною службою.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз елементів діяльності системи економічної безпеки під час роботи з традиційними та новими об'єктами

№	Елементи діяльності	Під час роботи з традиційними об'єктами		Під час роботи з новими об'єктами
1	2	3		4
1	Точність моделей діяльності	висока		низька з причин неможливості однозначного проведення декомпозиції робіт; зайвої ідеалізації складної діяльності; неявного врахування існуючих зв'язків; істотної нелінійності; складності формалізації; наявності суб'єктивних критеріїв
2	Моделі діяльності	детерміновані	імовірнісні	ситуаційні в умовах невизначеності
3	Метод отримання значної частини вихідної інформації	пряме вимірювання	статистичні дані	уявлення та побажання експертів (нечіткість уявлення експертів)
4	Параметри діяльності й ситуації, в яких реалізується діяльність	чітко поставлені (відомі й фіксовані)	випадкові величини з відомими законами розподілу	невизначені (хоча можуть бути й не випадковими), і сильно впливають на результат діяльності; нечітко поставлені
5	Елементи мислення фахівця	числа, об'єкт (чітке мислення)		нечітка множина, клас об'єктів (нечітке мислення)
6	Прийняття рішень про діяльність	одиничний акт на початку діяльності на основі певних відомостей у вигляді програми на весь період діяльності		безперервний акт протягом усієї діяльності на основі адаптивного й рекурентного оцінювання для усунення апіорної параметричної невизначеності з використанням принципів управління зі зворотним зв'язком
7	Ступінь точності рішення	закладений моделлю		узгоджується з вимогами завдання й точністю наявних даних
8	Чіткість у процесі прийняття рішення	висока		низька з причин: - багаторівневої ієрархії з наявністю чітких (точних) цілей і координуючих рішень на кожному рівні; - тривалого інтерактивного характеру узгодження рішень
9	Необхідність отримання чіткого оптимального рішення в будь-який момент часу	передбачає		не передбачає

Продовження табл. 3

10	Точність оперативної інформації	висока	низька з причин: -великої похибки виміру (датчики, експерти); невисокої надійності; відмови комунікаційних каналів; запізнення під час передачі за рівнями управління; неточності початкових і граничних умов.
11	Застосування понять «точність» і «практичний сенс»	можливість дати чіткі, і в той же час що мають практичне значення, судження про діяльність	взаємовиключні поняття
12	Перехід від «приналежності ...» до «неналежності ...»	стрибокподібний (так, ні)	нестрибокподібний, безперервний
13	Наявність моделей діяльності керівника проекту й команди	чіткі, безконтекстні алгоритми діяльності	координація на природному досвіді призводить до складнощів подання знань команди у вигляді алгоритмів
14	Поведінка команди, яка стикається з невизначеністю	ігнорує свідомо чи несвідомо існування невизначеності, може обирати одну, на її думку, найбільш істотну невизначеність і знаходить для неї найкраще рішення, може провести додатковий моніторинг	визнає ненадійність вихідної інформації від команди, невизначеність понять, невпевненість команд у своїх рішеннях, нечіткість (неоднозначність) природної мови (лінгвістична невизначеність), нечіткість посилок під час прийняття рішення, невизначеність як результат агрегації правил і моделей від різних джерел знань і рівнів управління

Як було показано в роботі [54], сьогодні не існує узгодженого визначення цих категорій. Найбільш вдалі, на нашу думку, визначення цих категорій наведено у вказаній роботі. На підставі аналізу розробленої графічної моделі взаємозв'язку понять на полі діяльності, автори запропонували з використанням методу системних тріад дефініції наступні визначення, які будемо використовувати в подальшому:

кваліфікація – рівень підготовленості індивіда до наперед заданої формально описаної професійної області діяльності;

компетенція – задана область (поле) діяльності, у межах якої індивід повинен проявити здатність ефективно (успішно, раціонально) цілеспрямовано діяти в ситуаціях, які виникають;

компетентність – проявлена діяльність індивіда у межах компетенції, у тому числі в ситуаціях, які раніше не зустрічалися (нестандартні ситуації);

проявлена діяльність – виконання дій, яке розкриває узагальнені вміння індивіда у сполученні з предметними уміннями та знаннями, які включають процедури вибору (прийняття рішень), виходячи з адекватної самооцінки індивіда в конкретній ситуації;

уміння – це узагальнені способи, які дозволяють виконувати дії за визначеними правилами із заданим результатом у широкому спектрі

різноманітних умов, які змінюються, при цьому дія не досягла рівня автоматичності виконання як за наявності навичок.

Як бачимо, наведені визначення дають чітке уявлення про сферу їх застосування. При цьому вони є відносними. Їх застосування в практичній площині залежить від великої кількості факторів, які описують ту чи іншу ситуацію дії. Тому виникає проблема оцінки наявності у індивідуума кваліфікації, компетентності, уміння. Це є підставою застосувати для цього замість терміну «оцінка» термін «ідентифікація», який передбачає встановлення тотожності об'єктів на основі збігу їх ознак. Використовуючи процедуру ідентифікації для порівняння наведених визначень та інформації, яку містить табл. 3 можна стверджувати наступне.

Ознаки елементів діяльності під час роботи з традиційними об'єктами збігаються зі змістом визначення «кваліфікація». А ознаки під час роботи з новими об'єктами – зі змістом визначення «компетентність». Тому підхід, у межах якого елементи діяльності мають ознаки колонки 4 табл. 3, будемо називати компетентнісним підходом до економічної безпеки ІПОП, на відміну від кваліфікаційного підходу під час роботи з традиційними об'єктами. Визначальним фактом, який підтверджує правомірність застосування такого терміну, є порівняння змісту термінів «проявлена діяльність» та «компетентність» з метриками ознак та реалізації діяльності визначення терміну «економічна безпека ІПОП» [6]. У табл. 4 наведені змістовно адекватні словосполучення цих термінів.

Таблиця 4

Порівняння змістовно адекватних словосполучень з визначень термінів «проявлена діяльність», «компетентність», «економічна безпека ІПОП»

№	Терміни	
	Компетентність, діяльність	проявлена Економічна безпека ІПОП
1	Нестандартні ситуації	Нестабільне, жорстко конкурентне динамічне середовище
2	Узагальнені вміння індивіда в сполученні з предметними вміннями та знаннями	Достатність у працівника знань, принципів (законів), методів, засобів (компетентності)
3	Адекватна самооцінка індивідуума в конкретній ситуації	Усвідомлена суб'єктивна оцінка (характеристика) діяльності

Спільний аналіз наведеної в табл. 1, 2, 3 інформації дає підстави висунути вимоги, у першу чергу, до компетентнісного світогляду управлінців ІПОП. Їх можна подати у вигляді чотирьох-елементної системної моделі (рис. 8). Як бачимо, для успішної діяльності в конкретній службі бажано мати превалюючим один з компонентів світогляду (мислення). При цьому усі інші компоненти також обов'язково потрібно мати, але з меншим ступенем розвинення. На відміну від вимог до служб компонентів системи, до працівників та управлінців служби оцінювання висуваються вимоги рівнозначної важливості усіх чотирьох компонентів світогляду. Ця вимога повністю співпадає з вимогами принципу комплексності системного підходу, який вимагає в управлінні наявності дженераліста, який не повинен мати превалюючі важелі відносно одного з будь-яких компонентів системи [33, с.18], і, в першу чергу, важелі мислення.

Перераховані особливості визначають сутність компетентнісного підходу. Їх можна розглядати як якісну основу кількісного аспекту економічної безпеки ІПОП. Без кількісного аспекту сьогодні не може існувати жодна наука. Це підтверджують і відомі висловлювання І. Канта та Леонардо да Вінчі: «в кожній

природничій науці міститься стільки істини, скільки в ній є математики» [55]; «ніякої достовірності немає в науках там, де неможливо прикласти ні однієї з математичних наук, і в тому, що немає зв'язку з математикою» [56].

Рис. 8 Системна модель компонентів компетентнісного світогляду управлінців ІПОП

Виявлена сукупність особливостей компетентнісного підходу до економічної безпеки ІПОП доводить, що в якості специфічного математичного підходу до формального апарату його реалізації, і, в першу чергу, реалізації функції оцінювання, доцільно обрати апарат теорії нечітких множин. Сьогодні основні положення такого підходу з успіхом застосовуються в таких галузях, як штучний інтелект, лінгвістика, пошук інформації, процеси прийняття рішень, психологія, право, економіка [57, с. 19-20]. Наведений перелік галузей сильно корелюється з тими галузями знань, які визначають компетентність сучасного фахівця з економічної безпеки. Це підвищує вірогідність того, що можна буде на єдиній математичній основі описати коло явищ та процесів, які пов'язані із забезпеченням економічної безпеки ІПОП.

Порівняльний аналіз елементів математичних апаратів, які, на нашу думку, найбільш підходять до описаних вище якісних особливостей компетентнісного та кваліфікаційного підходів, дозволяє підтвердити обґрунтованість вибору теорії нечітких множин у якості єдиного специфічного математичного підходу компетентнісної методології оцінювання економічної безпеки ІПОП (табл. 5). Теорія нечітких множин сьогодні вже почала застосовуватися для розгляду економічної безпеки суб'єктів господарювання [58]. Але це тільки перші кроки в цьому напрямку.

З наведеної вище інформації можна зробити наступний висновок. Систему оцінювання доцільно представити як інструментарій, який буде реалізовуватись службою оцінювання. Бажано, щоб її співробітники володіли НІКС-мисленням. За

основу інструментарію потрібно взяти положення теорії оцінювання, згідно з якими оцінку треба розглядати як чотирьох-компонентну модель $S_s = \langle S, Ob, B, L, \rangle$ з наступними компонентами: S - суб'єкт оцінки, Ob - об'єкт оцінки, B - база оцінки, L - логіка оцінки [59]. Ця модель в графічному вигляді наведена на рис. 9.

Таблиця 5
Порівняльний аналіз елементів математичного апарату кваліфікаційного та компетентнісного підходів

№	Елементи математичного апарату	Кваліфікаційний підхід	Компетентнісний підхід
1	Базовий математичний апарат	апарат теорії ймовірності	апарат теорії нечітких множин
2	Базові поняття	імовірність (імовірнісна міра)	функція приналежності
3	Вихідні дані	випадкові, нечітко відомі величини	невизначені, нечітко задані
4	Змінні	числові	нечіткі величини й лінгвістичні змінні
5	Відносини між змінними	описуються функціональними або регресійними залежностями	описуються нечіткими висловлюваннями
6	Складні відносини	чіткі алгоритми	нечіткі алгоритми

Рис. 9. Системна модель оцінки економічної безпеки

Як бачимо, оцінювання - це процес виміру, який полягає у переводі показників простору властивостей діяльності в простір показників безпеки завдяки реалізації в просторі мір принципів порівняння та відношення. Таке визначення повністю корелюється з концепцією оцінювання як теоретичного ядра та методології наукових дисциплін, які вивчають закономірності, принципи, логіку й алгоритми оцінювання об'єктів та процесів [60]. Тому в якості бази для розробки методологічної основи оцінювання економічної безпеки підприємств доцільно використати аксіоми та принципи теорії оцінювання. Традиційно теорія оцінювання розглядається як складова загальної кваліметрії, яка вивчає та реалізує методи кількісної оцінки якості [61]. Але згідно з моделлю [62], якість та безпека - це пов'язані категорії цілісного розгляду життєдіяльності будь-якого об'єкту. Між цими категоріями існує межа суб'єктивного переходу від комфортного стану (оцінюється показниками якості) до некомфортного стану (оцінюється показниками безпеки). При цьому в будь-якому стані, в будь-якій сфері відбувається оцінювальна діяльність, яка базується на категорії «оцінка», яка є «філософською категорією, що означає аксіологічне відношення людини до усього нормативно представленого різноманіття предметних втілень людської життєдіяльності і можливостей їх пізнавального і практичного освоєння» [63].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. В якості епіграфа до даної статті можна було б взяти вислів О.М. Ляшенко, який вже був використаний в одному з розділів монографії [64]: «Якщо «бути у безпеці» означає «володіти ситуацією», то «володіти ситуацією», перш за все, означає «вміти ситуацію оцінювати». Оцінка (оцінювання) економічної безпеки підприємств на сьогодні залишається однією з найменш теоретично та методологічно розроблених питань в науці, яку позначають по-різному: сек'юретологія, екосесент, екосестейт та інш. При цьому практично жодна з робіт в цій науці не виконується без проведення оцінювання економічної безпеки. Тому на сьогодні накопичено велику кількість експериментальних даних, які неможливо порівнювати між собою, робити їх спільну обробку, і, як наслідок, розширювати їх застосування в практичній діяльності. Поява відносно нового типу підприємств – інноваційних проектно орієнтованих- загострила проблему відсутності методик та методів оцінки стану економічної безпеки, які б були розроблені на методологічних та теоретичних положеннях економічної науки, адекватних сучасному стану світової економіки, в першу чергу, як економіки знань, проектної економіки, яка функціонує в суспільстві ризику. В таких умовах оцінювання повинно стати самостійною функцією і структурою, відокремленою від інших структур підприємств, у тому числі й від служби безпеки. Тобто вона повинна на підприємстві стати аналогом служби статистики в державі, головним завданням якої є збір, обробка, аналіз та надання для використання статистичної інформації про явища та процеси, які відбуваються в державі, для подальшого прийняття управлінських рішень відповідними органами. Статистика дає сигнали про небезпеку в окремих частинах механізму управління. Відокремленість статистики від процесу прийняття рішень забезпечує суттєве підвищення достовірності тієї інформації, яка передається органам, що приймають рішення. Ці органи завжди мають власну зацікавленість у значеннях тих показників та індикаторів, які їм потрібні для прийняття рішень, тому завжди намагаються їх викривити. Це пов'язано з тим, що оцінювання є суб'єктивною формою відображення об'єктивної реальності [65]. Представлені результати дослідження підтверджують доцільність такого підходу для формування системи оцінювання як незалежного компонента системи економічної безпеки інноваційних проектно орієнтованих підприємств. В подальшому потрібно забезпечити систему оцінювання відповідними методологічними положеннями, методами та

інструментами реалізації її основної функції - збору, обробки, аналізу та надання для використання інформації про рівень безпеки/небезпеки підприємства, для подальшого прийняття управлінських рішень відповідними компонентами системи економічної безпеки підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек, У. От индустриального общества к обществу риска [Текст]/ Ульрих Бек. THESIS, 1994, вып. 5. - С. 161-168.
2. Дорошко, М.В. Пересечение понятий «экономическая безопасность» и «информированность ЛПП» [Электронный ресурс] / М.В. Дорошко. – Режим доступа : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24537/36-Doroshko.pdf?sequence=1>.
3. Поплавська, Ж.В. Безпека як стратегічний вимір [Текст] / Ж.В. Поплавська, А.М. Ліманський // Вісник економіки транспорту і промисловості, 2012. - № 38, С. 115-118.
4. Ковтун, Т.В. Сутність економічної безпеки підприємства в умовах нестабільності економічного середовища [Текст] / Т.В. Ковтун // Вісник економіки транспорту і промисловості, 2012. - № 40. - С.165-168.
5. Симонов, С.Г. Оценка экономической безопасности предпринимательских структур: теоретико-методический аспект [Электронный ресурс] / С.Г. Симонов, Н.К. Карашаш // Вестник Омского университета. Серия «Экономика», 2011. – № 1. – С. 177–182. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-ekonomicheskoy-bezopasnosti-predprinimatelskih-struktur-teoretiko-metodicheskij-aspekt>.
6. Россошанська, О.В. Інноваційна активність працівників як фактору економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств [Текст] / О.В. Россошанська // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2013. - № 25 (I). - С. 169-178.
7. Козаченко, Г. В. Екосесент: зміст, предмет і структура [Електронний ресурс] / Г.В. Козаченко, Л.Є. Шульженко // Бізнес Інформ, 2014. - № 2. - С. 8-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_2_2.
8. Чубукова, О.Ю. Система економічної безпеки (екосестейт): сутність, структура [Електронний ресурс] / О.Ю. Чубукова, Т.Є. Воронкова // Ефективна економіка, 2014. – №2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>.
9. Котлярова, В.В. Феномен безопасности как объект аксиологической рефлексии [Электронный ресурс] / В.В. Котлярова // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки, 2015. – №4. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-bezopasnosti-kak-obekt-aksiologicheskoy-refleksii>.
10. Гоголева, Е.Н. Экономическая безопасность как социальный феномен: состояние и проблемы обеспечения в России [Электронный ресурс] / Е.Н. Гоголева // Известия ТулГУ. Гуманитарные науки, 2014. – №3. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-bezopasnost-kak-sotsialnyy-fenomen-sostoyanie-i-problemy-obespecheniya-v-rossii>.
11. Шелудченко, Ж.Н. Основные элементы формирования системы экономической безопасности промышленного предприятия [Электронный ресурс] / Ж.Н. Шелудченко // Управление экономическими системами: Электронный научный журнал, 2011. – № 1(25). – № гос. Рег. Статьи 0421100034. – Режим доступа: <http://uecs.mcnip.ru>.
12. Організація системи формування механізму інноваційного забезпечення економічної безпеки конкурентоздатного підприємства: монографія [Текст] / В.М. Гончаров, Д.В. Молоха, В.Ю. Припотень, Я.В. Васьковська. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. – 416 с.
13. Мехеда, Н.Г. Складові економічної безпеки [Електронний ресурс] / Н.Г. Мехеда, М. Горбань. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_107308.doc.htm.
14. Лотарев, А.Г. Внутрішні загрози системи економічної безпеки суб'єктів господарювання [Текст] / А.Г. Лотарев // Зовнішня торгівля. Економічна безпека: Зб. наук. праць. – К.: Ун-т економіки та права «КРОК», 2012. - №8. - С.82-86.
15. Гічова, Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук. : 08.00.04 / Наталія Юрїївна Гічова; Національний гірничий університет. – Дніпропетровськ, 2010. – 23 с.

16. Бухвалов, А.В. Эволюция теории фирмы и ее значение для исследований менеджмента [Текст] / А.В. Бухвалов, В.С. Катькало // Российский журнал менеджмента Том 3.- № 1, 2005. - С. 75–84.
17. Клейнер, Г.Б. К вопросу о концепции и определении понятия предприятие [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер, Н.Б. Нагрудная // Материалы Пятнадцатого Всероссийского симпозиума "Стратегическое планирование и развитие предприятий". Под ред. чл.-корр. РАН Г.Б. Клейнера. - Т. 1. Секция 1 "Теоретические проблемы стратегического планирования на микроэкономическом уровне". – М.: ЦЭМИ РАН Москва, 2014. — С. 101–105. - Режим доступа: <http://www.cemi.rssi.ru/publication/sborniki/symposium/15%20Symp/section1.pdf>.
18. Россошанская, О.В. Сутність економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств з позиції різних зацікавлених сторін в контексті вартісного підходу до управління [Текст] / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. - № 2 (42). – С. 136-144.
19. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації» [Текст] / Л.В. Гнилицька, О.І. Дічек, О.І. Захаров та ін. – К.: Дорадо-Друк, 2011. – 57 с.
20. Положение «О службе безопасности» [Электронный ресурс] / Режим доступа : <http://d-instrukciya.ru/polozheniya-ob-otdelach/polozhenie-o-sluzhbe-bezopasnosti>.
21. Положение о службе безопасности предприятия [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://hr-portal.ru/doki/polozhenie-o-sluzhbe-bezopasnosti-predpriyatiya>.
22. Положение о службе экономической безопасности (на примере финансовой компании) [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.s-director.ru/docs/view/18.html>.
23. Типовое Положение «О службе безопасности предприятия» [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://qabsek.ru/ru/mg-doc/tipovye-dokumenty-i-blanki/proekty/134-variant-tehnicheskogo-zadaniya>.
24. Типовой образец должностной инструкции начальника службы безопасности [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.aup.ru/docs/di/935.htm>.
25. Должностная инструкция Начальника службы безопасности [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://d-instrukciya.ru/rukovoditeli-direktora/dolzhnostnaya-instruktsiya-nachalnika-sluzhbi-bezopasnosti>.
26. Должностная инструкция начальника службы безопасности ОАО "Компания" [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.oformitely.ru/doljnostnaya_instrukciya_nachalynika_slujby_bezopasnosti.html.
27. Россошанська, О.В. Сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання як сфери економічної науки [Текст] / О.В. Россошанська // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. - №2(38). – С.161-166.
28. Живко, З.Б. Теоретические основы формирования системы экономической безопасности предприятия [Текст] / З.Б. Живко // Научный диалог, 2013. – № 7(19): Экономика. Право. Политология. – С. 26–40.
29. Шкарлет, С.М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.04 / С.М. Шкарлет; ДВНЗ «Київ. нац. економічн. ун-т імені Вадима Гетьмана. – К., 2008. – 33 с.
30. Зачосова, Н.В. Формування комплексної системи економічної безпеки компаній з управління активами інститутів спільного інвестування [Текст]: автореферат дис. канд. економ. наук: 21.04.02/ Н.В. Зачосова / Університет економіки та права «КРОК». – К., 2011. – 21 с.
31. Овчаренко, Є.І. Методологія формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства [Текст]: автореферат дис. док. економ. наук: 08.00.04 та 21.04.02/ Є.І. Овчаренко / СНУ ім. В. Даля. – Сєвєродонецьк., 2015. – 40 с.
32. Щедровицкий, Г.П. Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология. Курс лекций [Текст] / Из архива Г. П. Щедровицкого. – Т.4. – М. : Путь, 2000. – 384 с.
33. Рач, В.А. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Навчальний посібник [Текст] / В.А. Рач, О.В. Ігнатова, А.Ю. Борзенко-Мірошніченко. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – 252 с.

34. Россошанская, О.В. Особенности планирования проектов на основе системной модели [Текст] / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2000. - №1(1). – С.57-62.
35. Клейнер, Г.Б. Системно-интеграционная теория предприятия и эволюционный подход [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер // доклад на VI Международном Симпозиуме по эволюционной экономике Пушино, Россия, 23-24 сентября 2005. - Режим доступа: nashaucheba.ru/v54014/?cc=1&v.
36. Корнаи, Я. Системная парадигма [Электронный ресурс] / Я. Корнаи // Вопросы экономики, 2002. - №4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vopreco.ru-rus-archive.files/n4_2002.html.
37. Rossoshanska, O. System-integration model of enterprise activity as a research object of the enterprise economic security [Text] / O. Rossoshanska // Actual problems of modern economy development: Collection of scientific articles. -Thorpe-Bowker®, Melbourne, Australia, 2015. - P. 275-280.
38. Рач, В.А. Экономическая безопасность и пространство проекта организации в аспекте целостной системности [Текст] / В.А. Рач, О.В. Россошанская, Е.М. Медведева // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, 2010. - № 4 (36). – С.62-74.
39. Оптнер, С. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем [Электронный ресурс] / С. Оптнер . -Режим доступа: http://www.ckp.ru/biblio/o/optner/index_sys.htm
40. Ярочкин, В.И. Основы безопасности бизнеса и предпринимательства. [Электронный ресурс] / В.И. Ярочкин, Я.В. Бузанова. - М.: Академический Проект: Фонд «Мир»,2005. - 208 с. – («Технологии безопасности») Режим доступа: <http://bwbooks.net/books/economic/yarochkin-vi/2005/files/osnovibezопасnosti2005.pdf>.
41. Идов, Р. Утечки информации: экономические эффекты [Электронный ресурс] / Р. Идов. - Режим доступа: http://www.cfin.ru/appraisal/info_leakage.shtml.
42. Цёхла, С.Ю. Программа создания службы экономической безопасности на предприятии [Текст] / С.Ю. Цёхла // Экономика Крыма, 2013. - №1(42). - С.195-199.
43. Пригунов, П.Я. Діяльність фахівців з економічної безпеки як об'єкт наукових досліджень [Електронний ресурс] / П.Я. Пригунов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Економіка і менеджмент, 2013. - Вип. 6. - С. 128-136. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2013_6_24.
44. Рач, В.А. Инновационное развитие: модель тройной спирали в контексте системноцелостного видения [Текст] / В.А. Рач, Е.М. Медведева, О.В. Россошанская, А.В. Евдокимова // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики: материалы XVI межд. науч.-практ. конф., Алушта, 12-16 сентября 2011 г. – Симферополь: ИТ АРИАЛ, 2011. - С.157-163.
45. Creating trust in the digital world. Global Information Security Survey 2015 [Electronical resource]. Available at: <http://www.ey.com/GL/en/Services/Advisory/ey-global-information-security-survey-2015>.
46. Лукашевич, В.К. Модели и метод моделирования в человеческой деятельности [Текст] / В.К. Лукашевич / Науч. ред. Л.В. Уваров. – Мн.: Наука и техника, 1983. – 120 с.
47. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік . Аналітична довідка [Текст] / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. - К.: 2013. - 217 с.
48. Артемьев, В. Экономическая безопасность предприятия [Электронный ресурс] / В. Артемьев. - Режим доступа: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=718>.
49. Ващенко, Н.В. Структура и функции экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / Н.В. Ващенко, А.А. Яцук // Режим доступа: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23807.doc.htm
50. Хубка, В. Теория технических систем. Пер. с нем. [Текст] / В. Хубка. - М.: Мир, 1987. - 208 с.
51. Кириченко, О.С. Управління системою економічної безпеки інноваційно-активних підприємства [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук. : 21.04.02 / О.С. Кириченко; Університет економіки та права «КРОК». – К., 2013. – 25 с.

52. Бияков, О.А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспект [Электронный ресурс] / О.А. Бияков // Издательство Томского университета . - 2004. - Режим доступа: www.vtiit.kuzstu.ru/books/shelf/book7/doc/second.html.
53. Россошанская, О.В. Качественная основа количественного аспекта компетентностной методологии в управлении проектами [Текст] / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2009. – № 1 (29). – С.75-81.
54. Рач В.А. Идентификация компетентности в сфере управления проектами / В.А. Рач, О.В. Бирюков // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2007. – № 1 (21). – С.143-159.
55. Кант, И. Цитаты о науке [Электронный ресурс] / Иммануил Кант. Режим доступа: <http://www.mircitaty.com/kant.html>.
56. Афоризмы и цитаты о науке [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.detskiysad.ru/aforizm/citaty_o_nauke.html.
57. Алтунин, А.Е. Модели и алгоритмы принятия решений в нечетких условиях: монография [Текст] / А.Е. Алтунин, М.В. Семухин. – Тюмень: Изд-во Тюменского государственного университета, 2000. – 352 с.
58. Марущак, С.М. Методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі теорії нечітких множин [Текст] / С.М. Марущак // Вісник Хмельницького національного університету, 2011. - № 5. - Т. 1.- С. 16-21.
59. Теория оценивания [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.finwords.ru/wfirs-906-3.html>.
60. Сутужко, В.В. Проблема оценки в философии и науке XX века [Электронный ресурс] / В.В. Сутужко // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер.: Философия. Психология. Педагогика, 2010. - Вып. 4. - С. 47-53. - Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschenauchnye-aspekty-teorii-otsenki>.
61. Оценка качества. Структура квалитологии [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.klubok.net/article244.html>.
62. Россошанська, О.В. Безпека та безпечність як характеристики комфортного стану цілого [Текст] / О.В. Россошанська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – Вип. 3 (157). – Ч. 2. – С.62-66.
63. Плотников, В.И. Оценка [Электронный ресурс] // Общие проблемы философии науки: Словарь для аспирантов и соискателей / сост.и общ. ред. Н.В. Бряник ; отв. ред. О.Н. Дьячкова. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2007. - 318 с.- Режим доступа: <http://sci.house/filosofiya-nauki/otsenka-65884.html>.
64. Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці: методології, моделі, методи та прийняття рішень. Монографія [Текст] / Під заг. ред. С.К. Рамазанова. – Луганськ: вид-во «Ноулідж», 2012. - 948 с.
65. Сутужко, В.В. Феномен оценки в социальном бытии и познании [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. философ. наук: 09.00.11 / В.В. Сутужко; Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2013. – 36 с.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Козаченко Г.В.

Стаття рекомендована до
публікації 31.10.2015 р.